

gazdag: olvasható szociológiai híradásnak, politikai helyzetjelentésnek, fohásznak és azután finom posztmodern poétikai bravúrnak, az ún. erdélyi író egzisztenciabizonyítékának, olvasható egy archaikus világ kövületeként és így tovább. Kimeríthetetlenül.

Milyen egyszerű, jó érzés ez: olvasni Bodor Ádámot.

(Ez az írás a pozsonyi Irodalmi Szemlében is napvilágot lát.)

Orbán Ottó

ADAM BODOR LEINTI MUSTAFA MAUPASSANT KAMIONJÁT

Egy füstbodor

Adam Bodor, tizenkét éves, börtönviselt iskolai tanuló szabadulása után épp hazafelé tartott a Vasile Olea-i nagyerdőt átszelő és az erdő sűrűjébe telepített katonai támaszpontot nagy ívben elkerülő aszfaltúton, amikor földübörgött mögötte Mustafa Maupassant kamionja. Adam Bodor fűrgén kapkodta a lábát, mert szabadulásakor a perekupasi börtön félszemű ruhatárosa nem adta ki neki a cipőjét, és időközben az égbolton tolongó, gyapjas felhőkből nagy fehér csomókban esni kezdett a hó. A börtönről különben azt tartotta Adam Bodor, hogy jó, ha az ember időben megismeri, így legalább eggyel kevesebb a gondja. Gondból mindig van elég, dűnnyögte magában, én például mindig szövegfényesítőnek készültem, de ez most halasztást fog szenvedni. Régóta hallotta már maga mögött a távoli morajból fűlrepszto robajjá erősödő motorzihálást, kievickélt hát az út szélére, és a közeledő francia felé fordult, aki, mint rendesen, most is marólúg zamatú cigarettát és pornográf fényképeket csempészett az országba, és kamionjának négy kigyújtott reflektorával máris úgy magasodott Adam Bodor fölé, mint egy báli éjszakára kivilágított, mennydörgő óceánjáró.

Az életünk egy nejlonszatyorban

Mindenre inkább gondolhatnánk, mint arra, hogy az Erdélyből áttelepült magyar író Magyarországon nyelvi nehézségekbe ütközhet. És mégis, még ez a képtelenség is megeshet vele. Nem azért természetesen, mintha ő kevésbé tudna magyarul, mint anyaországi kartársa, de még csak nem is azért, merthogy ő másképp tudja ugyanazt a nyelvet, netán épp szebben s jobban, lévén neki maga az élet az a szó, amit mi idehaza nemegyszer úgy köpködünk a nyelvünk hegyéről, mint a cseresznyemagot; nem, nem mindannyiunk nagytiszteletű anyjáról, a magyar nyelvről óhajtunk itt ékes szavakkal értekezni, másról beszélünk, személyes dolgainkról, a konyhaszagú hétköznapiokról, valakiről, aki velünk él, aki velünk együtt húzza az igát, életünk társáról, bajtársunkról jóban és rosszban, róla, a cemendéről, a bűdös ku..., na tessék, a végén még elragadtatjuk magunkat. Szóval csak annyit akarunk mondani, hogy az áttelepülés (szép,

szürke szó, elfér mögötte halál, öngyilkosság, vámosok, őrtornyok meg még mi minden!), mondom (és százat egy ellen, hogy befejezem ezt a mondatot, be én!), az áttelepülés kínos kalandjára magukat elszánók egyike sem gondolta volna, hogy annyi bonyodalom után a várva várt föllélegzés bódítóan képzelt pillanatában épp sorsának leghűbb osztályosa, a fentebb említett ágy- és asztaltárs fog elsőnek lelécelni; hogy a kényszerű újrakezdés ezer bizonytalansága közepette épp az fogja galádul cserbenhagyni az ágrólszakadt író, amiben mindvégig és joggal bízott, a saját írói nyelve. Illetve az a homályos biztonságérzet, mely e nyelv mondatait az írásnak nevezett eljárás közben megóvja a lezuhanástól.

Nem a magyarsága tehát, és nem a tehetsége.

Az írói nyelv – sors is. Vagy ha ez így túl romantikusan hangzik, mondhatjuk úgy is, hogy az író beszédmódjára, a legnagyobb tehetségű íróéra is, döntő befolyással van az író saját – a legtagabb jelentésében értve a szót – élethelyzete.

Nem felülmúlhatatlan mestere-e a maga által beszélt magyar nyelvnek mind Sütő András, mind Határ Győző? Ráadásul mind a ketten évtizedek óta írnak úgy, hogy naponta kell ügyelniük nyelvük egészségére. És mégis, a kétféle írói nyelv között van egy olyan különbség is, mely nem magyarázható csupán a két író egymástól különben szemlátomást elütő alkatával. Van valami, ami az egyiknek, s van, ami a másiknak tilos, méghozzá belső parancsra, az élni akarás ösztöne által tiltva. Sütő nyelve élő és hajlékony, de általában kell mozognia, mint egy mozgalmas fafaragásnak, éles kontúrokat mutatva, az argó léhaságaitól lehetőleg elhatárolódva, tudva azt, hogy a belőle formálódó írói anyagnak adott esetben ábécéskönyvként is helyt kell állnia. Határ Győző viszont, aki az angol nyelv minden más nyelvnél alattomosabban romboló, ködként a csontjainkba szivárgó közegében él, ősz fejjel is bohóckodni kénytelen; filozófiai ihletést sem nélkülöző műveltségének viszonyt kell kezdenie a közbeszédnek az utcán strichelő ifjú fejleményeivel is, ha szerző és magyarsága nem akarja, hogy mindkettőjüket maga alá temesse az angol társalgás egy társadalmi aktus keretében a lego-játék elemeiként összerakható és az anyanyelvének dzsungeli igevilágában szabad kóborláshoz szokott magyarul beszélőt klausztrófiáival riogató, kimeríthetetlennek tetsző panelkészlete. Mind Sütő, mind Határ védekezik, de különböző körülmények között, más és más módszerrel; taktikájuk, mint az életük is, fölcserélhetetlen.

Az Erdélyből jöttek föl voltak készülve sok mindenre, de arra nem, hogy egy-két vidékkel arrébb költözve és magyarról magyarra váltva, azaz tovább beszélve azt a nyelvet, melyet eddig is beszéltek, anyanyelvük és kultúrájuk határain belül egy kulturális sokk érheti őket. Nem olyan persze, mint egy vietnamit az Egyesült Államokban, csak olyan, mint egy magyart Magyarországon, akit esü sétája közben váratlanul úgy fejbe vernek, hogy cseng tőle a füle.

Az író biztonságérzetét az adja, hogy kimond egy szót, és hallja, amit mond. Az áttelepülő, ez itt a bökkenő, egyszerre csak elkezdi nem hallani a saját hangját. Ha nem volna épp a túl sok változástól folzaklatva, könnyen belátná, hogy még egy ennél kisebb életforma-változtatás is főbe csapja az embert, és higgadtan várná, hogy hallása kitisztuljon. Így viszont, mivel magában úgyis azon töpreng, hogy elmetszett gyökerekkel kell-e ezután élnie, kitor rajta a törni-zúzni kész pánik. Megemeli a hangját, túlszínezi a képet, ma akarja a holnapot. Magához szeretne visszatérni, de csak még jobban kifordul magából.

A megrázkódtatás persze mára a múlté. A megbillent egyensúly az élet nagy, ám érvényes kozhelyeket sugalló rendje szerint helyreállt, a hajdan levegő után kapkodók

többsége napjainkban ismét íróként működik, írja, amit a tehetsége diktál, és csak a lelke mélyén őrzi a még ma is vérző sebet, hogy itt kétségbe vonták a magyar nyelvtudását, és kioktatták az igekötők helyes használatáról.

Megeshetett persze még ez is, marhák mindig és mindenütt vannak. A történetek tanulsága azonban komolyabb annál, hogy az írók egy része szívtelen, más része neáncsvirág.

A magyar kultúra minden magyarul beszélő közös birtoka. De nagy körén belül minden valamirevaló egyéniségét még a saját kis köre is magába zárja, legfőlőbb nem annyira szembeötlően, mint Sütőt vagy Határt. Ha ennek a körnek az újrakészítése nem kulturális sokk, akkor mi az? Az a nyilvánvaló tény pedig, hogy eközben végig egy nyelven beszélünk, nemhogy könnyítene az újrakezdő helyzetén, még ront is, mert az otthonosság érzésével andalítja el a lélekjelenlétet még akkor is, mikor a testet már egy örvény pörgeti.

Mindezt pedig azért kellett elmondanunk épp Bodor Adám kapcsán, mert a világgá futók közül ő volt az egyedüli, akit mintha nem is ért volna sokk. Egy novelláját még odaát kezdte írni, és ideát fejezte be; mintha csak ennyi lett volna az egész.

Természetesen nem ennyi volt, de a többit, azt, hogy az ő igazi otthona a saját képelete, csak a szeméből lehetett kiolvasni.

Talán csak Pilinszky arcából tudtam úgy olvasni, mint az ő szeméből. Pilinszky arcán, ahogy egy láthatatlan kéz könyvként lapozta, egymást váltották a költő belső világának képei: most egy csodálkozó kisfiú, most Isten vadászsólyma, majd füstös sötétben csillogó drótkerítés, majd végtelen fény, melyből földi jelenésként mered ki János jelentős orrsővényferdülése. Bodor Adám arcát ezzel szemben mindig is a nehézkes beszéd vasrostélya takarta, csak a fúrge tekintet villant ki mögüle, csillogásában kályhameleg szeretet és Puck gonosz humora, mintha a rosszról való tudás mögül nézne ki valaki vagy inkább valakik, egy kíváncsi kamasz és egy kesernyés erkölcsbíró, akik mind a ketten egy magát agárnak álcázó író testében laknak.

A nyolcvanas évek jó részét tekintélyesedő, vén számárként egy szerkesztőségi asztal mögött ültem végig. Nyílik az ajtó, belép Bodor Adám, menekült író, kezében viseltes nejlonszatyor, a nejlonszatyron késsel nyomtatott fölshólyítás, hogy együnk több alumíniumot, vagy valami efféle.

– Ho-hoztam nektek, gyerekeim, egy n-novellát – mondja Adám.

És a koszlott nejlonszatyorból előhalássza a nyolcvanas évek egyik remekét, fél évszázad magyar prózájának fényes darabját, A RÉSZLEG címet viselő elbeszélést.

– Odaát kezdtem írni – mondja pihenő balett-táncosként fél lábon állva, egy szélfúttá madárijesztő ferde testtartásában egyensúlyozva magát –, de már csak itt tudtam befejezni.

És már ki is fújta a szél az ajtón.

Én meg ott ülök, kezemben a Nagy Kohinoor Gyémánt.

Kafka égboltján örökké delez a nap

Épp, hogy nem.

Kafka életművének kulcsa 1912-ből való novellája, AZ ÁTVÁLTOZÁS. Kafkának voltaképpen egy hőse van, Gregor Samsa, a féreggé változott ember, legfőlőbb máskor és másutt nem így hívják, de mit számít Kafka világában a név, nem jelent semmit, annyi, mint egy házszám, ha van, csak azért, hogy mégse tévesszük össze Joseph K.-t a Joseph nélküli K.-val, A PER című regényt A KASTÉLY cíművel, ha ugyan még tekintetbe kell

vennünk az irodalom szempontjait akkor, amikor a lassú járású eszünkkel végre fölfogtuk, hogy fejunk fölött az égben nem lakik senki.

Nietzsche daliás műsorközlőként konferálja le a tizenkilencedik század zengő kórusokkal teli nagy szabadságoperáit, „Isten halott”, mennydörgi a közönségnek, és csakugyan, az utolsó szám AZ ISTENEK ALKONYA, a Walhalla romokban, a lángok bekapnak az előfüggönybe is, fusson, ki merre lát, pánik, sikoltozás, a fényes egybegyűltek dühödten tiporják agyon egymást. Pedig holnap is lesz nap, és annak a napnak is lesz reggele. Kafka ezen a reggelen ébred, méghozzá a világ korlátlan és gazdátlan rendetlenségére, melyben semmi sem biztosíthatja afelől, hogy holnapután is egy ember bőrében ébred és nem egy féregében. Érzékenysége ötven évvel előzi meg kora fölfogóképességét, és mégis, még túl közel van hozzá a múlt század a maga nagy reményeivel, még túl friss a csalódás ahhoz, hogy a szenttelen hanghordozás mögül ne halljuk ki a semmiben fuldokló lélek zihálását. Kafka a rádöbbenés világirodalmi lángelméje, egy emberiségpillanaté, mely önnön természeténél fogva mulandó, ezért van az, hogy elemi döbbenetének a Kafkát követő utódok kezén hideg stílussá, az abszurd világdivatjává kell silányodnia. Kafkánál még testmeleg a döbbenet, az ő napja még kel és nyugszik, és noha fekete fényvel von be mindent, belülről, a szívtájék felől süt.

A le nem nyugvó nap már García Márquez korának totemábrázolata. Korunké, melyben már senki sem képes megdobbenni semmin, miközben a hallgatag többség sósmogyorót ropogtatva nézi a képernyőn nagytotálban égő műemlék városokat, és ahol a világ legtermészetesebb dolgai közé tartozik az, hogy az ember az életét egy börtöncellában élje le és a cellában egy örökké égő villanykörte éles fénye hasogassa a szemét. Mondhatnánk, mi ehhez vagyunk szokva.

Bodor Adám ennek a kornak az írója. És úgy erdélyi magyar, ahogy García Márquez kolumbiai.

Egy mély értelmű viccel jellemezve őt: latin-európai, annak minden nyomorúságával és távlatával. Magyarsága persze meghatározó, ahogy a helyszín is azonosítható és fölcserélhetetlen. Mindazonáltal megkockáztatjuk azt az állítást, hogy Bodor Adám a maga magyarságát mindenekelőtt emberi állapotként, a megalázottak és megszmorítottak dosztojevszkiji léthelyzeteként éli át, ahogy írói működésének célja sem egy suszter-diktátor fényességes-urunknak-kivan-a-valaga-a-nadrágból országlásán gúnyolódni, nagyobbakra lát: az az ország, amelyben ő él, minden hiteles részlet ellenére, sőt minél több a hiteles részlet, annál inkább, nem a világtérkép fűtetlen, sorban álló emberektől tarkálló, valóságos országa, hanem a képzeleté, a művészi sűrítése. A pokol és egyben a pokol paródiája, a napi működéssé szervezett abszurditás, a kaskai fekete-fehér, ahogy a Balkán élénk színeivel kendőzi magát. Ebben az országban csakugyan sohasem áldozik le a nap. Merev aranyasmakkal az arcán áll az irdatlan magasban, valami agyondekorált emelvényen, és huszonnégy órán át szónokol, vagy alszik, vagy nagyokat fingik, vagy talán nem is él, nem is áll már ott, mert nagy fényességétől őt magát nem látni, csak szófukar és minden helyzetet egyből átlátó ezredeseit, századosait, hadnagyait.

A szerkezetet. A francia forradalom vér mosta álmát az igazságról, mire idáig ért. A nyikorgó, recsegő, madzaggal megerősített kivégzőgépet, melyet Törökországból csempészett, rozsdamentes késpengékből és helyben lopott faáruból eszkábált össze egy hazafiatlanságért börtönbüntetését töltő ácsmester, akit elsőnek végzett ki vele a

gépezetet azóta is rendben üzemeltető, titkos állományú, rangjelzést nem viselő törpe, hogy Bodor Ádám stílusában írjuk le Ceaușescu Napállamat.

Néhány éve még többé-kevésbé ártatlanul hihettük, hogy Pilinszky izzó világvége-látomása után már nincs emberi tartomány, hogy Auschwitz pont volt egy szörnyű-séges mondat végén, s hogy a humorérzék, amíg működni képes, az életet őrzi.

Azóta lezárult a század reményeinek újabb fejezete.

– A szocializmus legfőbb gátja az ember – mondta néhány éve R. P. voltaire-iánus szerkesztő és kávéfilozófus –, a szocializmus mégsem lehet meg ember nélkül, mert akkor nem lenne kit kivégezni!

– Nana – mondja erre napjainkban, hánytatóan édes vörösborát szürcsölve Jogtu-dorescu tábornok, Bodor Ádám képzelt világának igazságügy-minisztere –, és a fák?!

Mi pedig, írók, olvasók, a hülye emberiség, írásos emlékeink tanúsága szerint folyton bízunk valamiben...

– H-hát – bólint majd erre a messi jövőben Bodor Ádám, az egyik írásos emlék remélhetőleg név szerint is ismert szerzője –, ha egyszer ez a szexepilünk!

Egy kis irodalomtudomány

Az ilyen kritika – KRITIKA???! – olvastán a diplomát szerzett, hivatásos műbíráló elhúzza a száját:

– Hapacsolás – mondja mély megvetéssel, ha finom akar lenni. Ha nem akar finom lenni, nyíltan a szemünkbe vágja: – Esszé, ilyet a Tandori verebe is tud!

Való igaz, lábunk alól hiányzik az elméleti megalapozottság szilárd talaja. Nem mondtuk ki a nagydoktori fokozat rejtékajtáját nyitó varázsszót, hogy *Gestalt*. De még azt sem, hogy *Gespräch*. Azt meg végképp nem, hogy *Gesamtkunst*. Egyáltalán, az a civilizálatlan barbár, aki a képünkben okvetetlenkedik itt, egyetlen *Gessel* kezdődő német műszót ismer a tudományok tájékaról, az is a *Gestapo*. Most mondják, egy ilyen bunkót engedjen be a kapuőr Sarastro szentélyébe?

Na jó, abbahagyom, és a közeledő karácsonyra való tekintettel teszek egy ünnep-lyes nyilatkozatot:

Draága barátaim, akiknek az orra alá több évtizede töröm a borsot, és akik közül sokan csakugyan a barátaim, és akiknek őszintén tisztelem az elvont formák iránti érzékenységét és modellező tehetségét, nem vagyok én akkora marha, amekkorának látszom, és nem gondolom azt, hogy a tárgyilagos kritikát valaha is helyettesítheti valamiféle homályos, a Tehetség Istenének tiszteletére rendezett vuduszertartás, melynek során a floppy diskjüket rázó, félmeztelen vademberek arra a nótára járnak a láncot a tűz körül, hogy írók csak író, művészt csak művész érthet. Ez éppolyan kártékony ostobaság lenne, mint az ólomkatonáik rendezésébe belevakult, kockafejű tudósoknak az a rögeszméje, hogy az irányzatok egyeneséből és az iskolák görbületeiből szerkesztett virágcsapdával szellemet tudnak fogni. Egyezzünk meg becsülettel abban, hogy van titok, ami így is, úgy is titok marad, és térjünk meg békével házainkba, már akinek van kozulünk háza, ámen!

Persze azért ez a titok piszkosul izgat.

De az ablakon át belesve is csak az árnyképét látom. A sikerekben dúskáló elegáns világfí ezüst fejét meghajtva az éjszakában szorgosan rója egymás alá Kosztolányitól elcsórt kurta mondatait, de próbababaként merev hóseit mindig is Virágh Kornélnak és Székfalussy Zsigmondnak fogják hívni, mert az elegancia e nyomorult mesterének sohasem fog eszébe jutni olyan főnyereményt megütő névkombináció, mint a „Moviszter doktor”. Miért, miféle bűne miatt, ki tudja? Válasz egy hang se, csak a toll recseg a különleges finomságú írópapíron, mint a szomjan pusztuló szárazon nyeldeklő torka.

Fogjuk Istenre ezt is? Hogy ő lehel életet Mándy teremtményeibe, ő súgja meg a nevüket, és ő küldi a szellemeket is Jékely versébe kísérteni?

Nagyszájú szerencsejátékos, itt állok kétes szakmám egyetlen igazán fontos kérdése, az örök nyereség titkának megfejtése előtt, és éppúgy nincs rá szavam, mint József Attilának a holdvilágos égre.

Hazardírozom tehát, egyetlen fegyverem a pókerarc.

Bodor Ádám is úgy áll meg a prózaírók rulettasztala mellett, mintha épp csak arra járt volna. Nem látni rajta semmi különösét azon kívül, hogy – korábban már utaltunk rá – feltűnően ferdén tartja magát: egyik vállát lejjebb, mint a másikat.

Persze ha már a szerencse bolondja vagyok, nem azért, hogy veszített helyzetből ne akarjak nyerni:

NE TÖRŐDJÖN A KORRAL, NYERJEN TOTÓN BODORRAL! Tippjeink: 1 – A szellem mindig ugyanarra a vállára ül. 2 – Autóbalesete volt. X – Rossz szokás.

A kitöltött szelvényeket kérjük a Magyar Tudományos Akadémia Nyelv- és Irodalomtudományok Osztálya Titkárságára küldeni. A szelvényekre kérjük ráírni: „Most légy okos, Domokos!”

Fáradozását előre is köszönjük.

Határ Győző

ELLEBEGŐBEN

7. elégia

az én magyarságom egy léghajón van
ellebegőben velem
a nyelv a nyelv kitartott rosszban-jóban:
az igazat mondta hogy mimondó valóban
így adatott látnom így – értenem

hogy e csepp gondolásban
ellebegőben
ez a nyelv nincs már csak
a levegőben

előre! mind-előbbre! hiába bátran
se indája már se légyökere
így fogyok-enyészek el én hazátlan
a messzekéklő tépő tisztaságban:
a gondolám – s a gondolat vele